

MENALDUM, SINT LAMBERTUSKERK

Exterieur.

De huidige kerk werd in 1874 gebouwd op de funderingen van een oudere kerk, die gewijd was aan de Heilige Lambertus. De bouw is eenvoudig uitgevoerd met roodbruine bakstenen.

De koorzijde is zeszijdig met gesloten ramen. Aan de noordzijde van de kerk bevindt zich een royaal aanbouwsel met een dubbele houten toegangsdeur, voorzien van gietijzeren sierroosters, gevat in een geprofileerde houten omlijsting.

De zuid- en de noordgevels worden geled door gemetselde pilasters met natuurstenen imposten.

Aan de noordzijde zitten daar blindnissen tussenin. Aan de zuidzijde bevinden zich rondboogvensters met tracering. Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde bevindt zich een half rond gesloten ingang met tracering.

Het dak is gedekt met leien. De vorm van het dak wordt schilddak of Rijndekking genoemd. Op het dak prijkt een haan die als windwijzer dient.

Toren.

De vierkante spitse toren omvat drie geledingen die van elkaar gescheiden zijn door vrij forse geprofileerde cementstenen waterlijsten. In de onderste geleding is een halfronde gesloten ingang met daar boven een plaquette van hardsteen met een bijna niet meer te lezen opschrift en het jaartal 1866. In de tweede geleding met rondboogfries, bevinden zich een half rond gesloten gekoppeld venster met tracering, twee smalle gekoppelde vensters en dwijzerplaten onder stucdecoratie. In de derde geleding zit een sierfries. Voorheen bevond zich daar een ijzeren balustrade, nu zijn er gekoppelde galmgaten. Op de toren staat eveneens een haan.

Klokken.

In de toren hangen twee klokken die uit de oude kerk afkomstig zijn. De grote klok is gemaakt door Johannes van Deventer (1473). De kleinere is gemaakt in 1619, door Hans Faick van Neurenberg uit Leeuwarden. De kleine klok is versierd met de wapens en de namen van Jonker Gale van Galama, Jonker Feye van Aylva, Syurd Gorda, Ighe Tyesses Tyessma (kerkvoogd), Ian Andris (ook kerkvoogd), Wibe Romkes Teppenboer, Jonker Kempo Donia van Harinxma en Jonker Ruijerd van Juckema.

Interieur.

Vanwege de ruime en statige aanblik waant men zich in een stadskerk. In het oog springend is het tongewelf met roosters en trekstangen, ze rusten op rijk bewerkte verkropte kroonlijsten met stucbloemen, gedragen door gestucte pilasters met Corinthische kapitelen. De witte muren en de plafonds zijn voorzien van decoratief stucwerk langs de kroonlijsten en de bogen. De uitbouw tegenover de preekstoel maakt het interieur visueel groter.

Preekstoel.

De prachtig versierde eikenhouten preekstoel met zwart ebbenhouten inlegwerk en bijbehorend doophek zijn heuse blikvangers. Meesterkistenmaker Gerryt Nijhoff uit Leeuwarden maakte in 1672 de preekstoel en "meester-(h)andycksnijder" Hendrick Jansen uit dezelfde stad maakte het snijwerk. De preekstoel en het doophek kostten samen 725 Carolusguldens en 6 stuivers.

De panelen van de preekstoel zijn versierd met boogvormige nissen waarin schelpen en allegorische vrouwenfiguren. Geloof, Hoop, Liefde, Gerechtigheid en Standvastigheid zijn uitgebeeld. Aan beide kanten van het ruggeslot zijn pilasters aangebracht. Die zitten ook op de hoeken van de kansel. In het paneeltje zijn tussen kwabornamenten alliantiewapens gesneden, een ervan is beschadigd. Opmerkelijk zijn de twee vleugelstukken; het zijn voluten, van uitlopend in een vrouwenfiguur met een beker met een vissenkop, de ander heeft slangen.

Doophek.

Het doophek is ook gemaakt van eikenhout met hier ook weer de gedraaide zuilen met rijk gesneden opzetstukken. De doopschaal van messing zit in een zwart geschilderde ijzeren ring, die aan de preekstoel bevestigd is. De lezenaar is versierd met guirlandes.

Herenbank.

De overhuifde herenbank, heeft evenals de preekstoel en het doophek gedraaide hoekzuilen. De herenbank is bekroond met het alliantiewapen van de familie Camstra-Aebinga. De andere eenvoudiger herenbank aan de oostkant is van iets latere datum.

Kerkmeubilair.

Het kerkmeubilair met de bijbehorende lambrisering stamt uit 1874. Tussen schip en portaal bevindt zich een eikenhouten paneelwand met gewrongen Ionische zuilen uit de 17de eeuw. Er is een opengewerkte rand zichtbaar met - omrankte gewrongen zuiltjes. In de kerk bevinden zich verder: een avondmaaltafel, een rouwbord van Hommo van Camstra (1652), vijf houten psalmborden, gedenkplaat van koper (18740, naamlijst van predikanten, tien petroleumlampen, die uit 1874 dateren en elektrisch brandend zijn gemaakt. Verder zijn er grafzerken uit de 17de eeuw en jongere.

Orgel.

Het mooie, grote romantische orgel heeft een bijzonder front en is voor deze kerk gebouwd in 1861. Het verving het oude Christian Mülller orgel uit 1747. Het huidige orgel rust op zuilen uit 1675. Willem Hardorff kreeg de opdracht en maakte in deze kerk het grootste dorpsorgel van Friesland uit de 19de eeuw. Uit onderzoek blijkt dat Hardorff hulp gehad heeft van orgelbouwer Adema en mogelijk ook van Van Dam. (er zijn bepaalde overeenkomsten in de orgelbouw).

Het orgel kreeg 29 registers, verdeeld over hoofdwerk (12 stemmen), bovenwerk (9 stemmen) en pedaal (8 stemmen). Het heeft twee klavieren en een vrij pedaal. Het orgel kan zeer zacht bespeeld worden, doordat er een zwelkast ingebouwd is. Volgens Jongepier heeft het orgel in 1929 een ingrijpende wijziging ondergaan waarbij het aanzienlijk geleden heeft. Hij acht het niet meer representatief voor Hardorff's bedoelingen. Het klankbeeld is echter nog erg mooi. De laatste grondige restauratie vond plaats in de jaren 1988 / 1989, Het orgel is te beluisteren via de website van het Organum Frisicum, doorklikken naar kerkorgel Menaldum. De orgelcommissie organiseert vier tot vijf keer per jaar concerten. Dispositie orgel Menaldum:

Hoofdwerk (manuaal 1):	Bovenwerk (manuaal2):	Pedaal:
Praestant 8'	Praestant 8'	Praestant 16'
Violin 16'	Viola 8'	Subbas 16'
Bourdon 16"	Roerfluit 8"	Octaaf 8'
Cornet 4 sterk'	Gedekt 8'	Gedekt 8'
Octaaf 4"	Salicet 4'	Octaaf 4'
Roerfluit 4"	Fluit travers 4'	Open fluit 2'
Quint 3'	Voix Célèste 8'	Bazuin 16'
Octaaf 2'	Spitsfluit 2'	Trombone 8'
Mixtuur 3-4 sterk	Clarinet 8'	
Cello 8'		
Trompet 8' gehalveerd		

Manuaal II - in zwelkasten: koppel I-pedaal, koppel II-I

2006?

Literatuur:

- S. ten Hoeve e.a. eds., Kerken in Friesland. Gebouwen, inrichting en gebruik. Baarn, 1985
- S. ten Hoeve, Friese preekstoelen. Leeuwarden, 1980
- J. Jongepier. Vijf eeuwen Friese orgelbouw Leeuwarden, 2004
- Website: <http://www.hervormdegemeentemenaldum.nl/>

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13de eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken